

Redactioneel

Het is lange tijd stil geweest rond Hannah Arendt (1906 - 1975). Inmiddels lijkt hieraan een einde gekomen. Haar werk geniet weer volop belangstelling en wordt gezien als een eigennuttige bijdrage aan het politiek-filosofische debat. Haar oeuvre is een essayistisch, onsystematisch oeuvre. Ze noemde zichzelf dan ook liever geen filosoof, want bijna alle grote filosofen van Plato tot en met Heidegger lijden volgens haar aan 'beroepsdeformatie'; een beroepsdeformatie die tot uitdrukking komt in de 'neiging tot het tyrannieke'.

Arendts reflectie op het totalitarisme vormt een belangrijke grondtoon in haar werk. Het totalitarisme betekent voor haar een breuk met de politiek-filosofische traditie. Deze traditie is niet in staat om de vernietiging van vrijheid en pluraliteit in totalitaire regimes als stalinisme en fascisme te doorgronden. Sterker nog: de traditie heeft zich al van meet af aan voor pluraliteit en vrijheid afgesloten.

In 1933 vlucht Arendt naar Parijs vanwege het toenemende anti-semitisme in Duitsland en in 1941 naar Amerika, waar ze al spoedig in tal van tijdschriften publiceert over de joodse kwestie en de vluchtelingenstatus.

Haar toenemende kritiek op de vestiging van een nationale joodse staat en haar pleidooi voor een palestijns-joodse federatie waarin geen onderscheid wordt gemaakt tussen meerderheden en minderheden, zijn nog steeds actueel. Even actueel zijn haar kritische kanttekeningen bij de - abstracte - mensenrechten vanuit het perspectief van de statenloze, voor wie deze mensenrechten niet geconcretiseerd zijn in burgerrechten.

Arendts commentaar op het wereldgebeuren van haar tijd staat uiteraard niet los van haar politiek-filosofische denken, zoals zich dat vanaf *The Origins of Totalitarianism*, verschenen in 1951, ontwikkelt. Een blijvend thema in haar werk is de vraag naar de betekenis van het menselijk handelen, in het bijzonder het politieke handelen. Deze vraag is verbonden met de vraag: hoe te oordelen in een wereld waarin traditionele maatstaven in discredit geraakt zijn en het erop aankomt zonder houvast te denken.

In dit themanummer wordt niet zozeer een introductie, alswel een verdieping van een aantal facetten van Arendts werk gepresenteerd. In het eerste artikel *Van 'Solus-ipse' naar 'inter-esse'* bespreken Jozef Keulartz en Alwin Hietbrink de invloed van Heideggers metafysica- en subjectkritiek op het werk van Arendt, als ook Arendts analyse van de tekortkomingen van deze kritiek. Waar Heidegger zich tot het Zijn wendt, wendt Arendt zich onder invloed van het werk van Jaspers tot de communicatie. Een belangrijk verschil met Jaspers is evenwel dat Arendt com-

municatie niet alleen in existentiële, maar vooral in politieke zin begrijpt: het samen spreken en handelen is constitutief voor de publieke ruimte.

Anders dan Keulartz en Hiethrink laat Pieter Pekelharing zich in zijn artikel *Over slaapwandelaars, banaliteit en onsterfelijkheid* kritisch uit over Arendts concepties van politiek en publieke ruimte. Pekelharing plaatst Arendt temidden van tijdgenoten als Broch en Schmitt, die evenals Arendt de moderne massademocratie afwijzen. Ook trekt hij een parallel tussen Arendt en Foucault: bij beiden staat de opkomst van het sociale centraal. In tegenstelling tot Arendt wijst Pekelharing het binnendringen van het sociale in de politiek niet af als banaal: het is dankzij deze 'banale' politiek dat velen een 'goed leven' kunnen leiden.

In *Schlemielen* gaat Jan van Heemst in op de betekenis voor Arendt van joodse intellectuelen als Varnhagen, Heine en Kafka. De schlemieligheid van Varnhagen en Heine houdt voor Arendt ook een kritische positie in; ze zijn de antihelden van de moderniteit. Schlemieligheid als strategie is evenwel gebonden aan een specifieke historische context. De toenemende gelijkschakeling na de Eerste Wereldoorlog brengt iemand als Kafka dan ook tot een andere strategie: die van de onthullende schijnaanpassing.

In de laatste bijdrage aan het thema-gedeelte *Een erfenis zonder testament* bespreekt Cris van der Hoek de feministische Arendt-recepties van Seyla Benhabib en Françoise Collin. Benhabib stelt Arendt in het licht van de kritische theorie en bekritiseert - evenals Pekelharing - Arendts afwijzing van het sociale in de politiek. Collin stelt Arendt in het licht van de hedendaagse Franse filosofie en onderschrijft Arendts opvatting van het politieke als evenement. Beiden veronachtzamen daarbij evenwel Arendts complexiteit, die getuigt van haar wijze van 'Selbstdenken'.

In onze column bespreekt J.K.M. Gevers het fenomeen van *De verweesde universiteit*. De Nederlandse universiteit is in verwarring. Maar er is hoop, namelijk als ze deze crisis gebruikt om zich los te maken van de staat, en al haar verbeeldingskracht aanwendt om een eigen Europese identiteit te vinden.

Onlangs promoveerde Jozef Keulartz op *De verkeerde wereld van Jürgen Habermas*. De meningen waren verdeeld. Vandaar een 'dossier Keulartz'. René Gabriëls vergelijkt Keulartz met een reiger: op hoge poten waadt hij door de filosofische sloot, op zoek naar het speciale hapje dat de witvis Habermas voor hem is. Gabriëls volgt de nauwlettende speurder op de voet. Vervolgens zet Michiel Korthals zijn kanttekeningen: Keulartz zou Habermas' begrip van 'leerprocessen' niet hebben begrepen. Bovendien vervult de metafoor van de omkering, anders dan Keulartz beweert, niet de centrale rol in Habermas' werk. Keulartz' repliek op deze kritiekpunten sluit het dossier af.

Tenslotte 5 recensies. Evert Smit bespreekt *De twee gezichten van Georges Sorel* van Bas van Stokkum; Kees Neefjes recenseert *Een ethiek van belangen* van Rob van Es; René Boomkens bespreekt Eric Bolle's *Tussen architectuur en filosofie*; Marianne Boenink gaat in op *Het minimale zelf en andere opstellen* van Stuart Hall, en tenslotte, wederom René Boomkens over *The Intellectuals and the Masses* van John Carey.